

Ortaköy/Şapinuwa antik kenti, ağılönü bölgesinde yeni çalışmalar

Mustafa Süel

Ankara

Ortaköy’de jeofizik araştırmaların da yardımı ile son yıllarda oldukça ilginç ve Hitit dünyasının bilinmezlerini aydınlatmaya yardımı olacak sonuçlara ulaşılmıştır. Antik kentte bu güne kadar yapılan çalışmalarda anıtsal yapıların yayıldığı bir bölgede çalışılmış ve altı önemli yapı ortaya çıkarılmıştır. Son birkaç yıldır ise, Şapinuwa kentinin kuzeyindeki bir başka bölgede çalışmalarımız yoğunlaşmıştır.

Aldığımız sonuçları aşağıda sunacağımız Ağılönü bölgesi, Şapinuwa’nın ilk mimari buluntusu olan ve şehrin en hakim noktasında yer alan ‘A’ Binasının kuş uçuşu 600 m. kadar kuzeyinde, üç yönden derin sel yarıklarıyla çevrili, kuzey batıdan güney doğuya doğru yarım ada şeklinde uzanan, 30 bin m² büyüklüğünde bir alandır.

Buradaki ilk araştırmalarımız alanın doğu, batı ve kuzeyindeki açmalar olmak üzere üç alanda başlamıştır. Bunlardan ilki doğu açmalarında yürütülen kazı çalışmalarıdır. 2001 yılında başlatılan çalışmalar sonucunda, kuzey-güney istikametinde inşa edilmiş taş döşeli bir yol ve bu yol üzerinde yer alan işlikler ele geçmiştir. Yolun batı kenarında kapıları bu yola açılan işlik olarak yorumladığımız mekanlar yan yana dizilidir. Yolun doğu kenarında ise, Ağılönü yükseltisinin sahip olduğu yamacın hemen kenarı üzerine inşa edilmiş, 2 m. genişliğinde ve 40x40 cm. ölçüsündeki balçık bloklarının yerleştirilmesiyle oluşturulmuş bir pisé duvar bulunmaktadır. Yolun batı cephesinde yan yana sıralanan küçük dükkanların kapı girişlerinde öğütme taşları, ocaklar, dükkan içlerinde ise yine öğütme taşları, ocak, tandır, küpler bulunmaktadır. Kuzeyden güneye ilerleyen yol, dükkanları geçtikten sonra batıya dönüp kısa bir süre devam edip bir duvarla sona ermektedir. Biz bu sokağın üstünün kapalı olarak kullanıldığını düşünmekteyiz. Dükkanların üzerinden yola doğru uzanan çatının pisé duvara veya duvarın önünde direklerle dayalı olduğunu düşünmek mümkündür. Bizi bu düşünceye iten en önemli neden dükkanların önünde tabiatıyla yolun üzerine ocakların ve öğütme taşlarının yağmur, kar gibi etkenler önemsenmeden yerleştirilmiş olmasıdır. Hatta yolun kuzey yönündeki ucunda bol miktarda kap kaçak yere yayılmış olarak karşımıza çıkmıştır. Burası yolun kuzey yönündeki ilk dükkanın kapısının açıldığı veya bu dükkanın girişini oluşturan/sağlayan bir alandır. Bu alanda özenle üretilmiş, yüksek kaliteli pişmiş toprak malzeme topluca - mümkündür ki dizili oldukları rafların çökmesi sonucunda - birbirinin üstüne düşmüş olarak bulunmuştur. Bu alanın kuzeyinde ise dükkanların ölçülerinden daha geniş bir meydan ile karşılaşmaktayız. Kare görünüşte bu meydanın güney yönünde dükkanlar ve yolun başlangıcı, doğu yönünde ise bir mimarinin izleri görülmektedir. Ortadaki duvarı ortak iki bitişik dikdörtgen odaya ait duvarların sadece temel altı blokajları kalmıştır. Bu yapının höyüğün kenarına bakan duvarının varlığını ispat edecek bir mimari ize muhtemelen erozyondan dolayı rastlanılamamıştır. Dükkanların karşı sırasında yer alan ve bu yöne doğru ilerleyen pisé duvar bu yapının yan cephesine güneyden saplanmaktadır. Şu an için tarak biçiminde bir görünüme sahip olan ve kuzeydeki odası biraz daha büyük iki odalı bu yapıyı pisé çevre duvara ait bir kule olarak yorumlamak mümkün görülmektedir. Bu yapının hemen arkasında ise yukarıda sözü edilen geniş bir salon /avlu ile

karşı karşıya bulunmaktayız. Bu avlu kuzey yönünden 2 m. kalınlıkta bir pisé duvar ile çevrilidir. Duvar kuzey yönünü tamamladıktan sonra batıya dönmekte ve burada ilerleyerek alanın güney batı köşesindeki genişçe bir ocağa doğru ilerlemektedir. Görüldüğü gibi buradaki mimaride kil oldukça fazla olarak kullanılmıştır. Kil, Şapinuwa'da kerpiç ve çanak çömlek yapımı dışında, içine çeşitli katkılar konularak avlu tabanlarının yapımında, pisé duvar yapımında, taş döşemede derz malzemesi olarak ve eski yapı enkazının örtülmesinde dolgu malzemesi olarak yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Güneyinde dükkanların, doğusunda kulenin, kuzeyinde ise 2m. kalınlığında pisé duvarın bulunduğu bu alanın batısında yere inşa edilmiş kuyu şeklinde iki adet silo ile karşılaşmıştır. Birbirine bitişik olarak inşa edilen ve her birinin ortalama 10 m³ civarında büyüklüğe sahip bu silolardan elde edilen buğdayların ilk incelenmelerinden ekmeklik buğday/tricum aestivum ile sert buğday/tricum durum cinsi tahılın burada depolandığı anlaşılmaktadır. Biz bu alandaki genişlemeye yönelik kazı çalışmalarının sonuçlarını beklemeyi, en azından kaç tane silonun daha bulunduğunu anlayıp yorum yapmak gerektiğini düşünmekteyiz. Eğer erken bir yorum gerekirse bu siloların şehrin darlık günlerine ait depolar olduğunu söylemek yerine ritüel düşüncenin ön planda olduğu bir yorumun düşünülebileceğini belirtebiliriz.

Bina 1 ve Bina 2 nin meydana getirdiği bu kompleks içinde çok miktarda pişmiş toprak malzeme ele geçmiştir. Günlük kap kazağın dışında, ritüel amaçlı imal edilen son derece ince, porselen narınlığındaki tabaklar, fincanlar, çanaklar yanında, meyvelikler, uzun boyunlu testiler görülmektedir.

Ağılönü bölgesindeki yaşamın ve iskanın en geç örneklerine özellikle bu alanın batısındaki bölgede karşılaşmaktadır. Uzun bir süre iskan edildiği anlaşılan Ağılönü yerleşkesindeki diğer bir kazı alanı olan bu alan, batı kenarında bulunmaktadır. Burada genişçe bir alanda yapılan çalışmalar sonucunda Şapinuwa'nın son günlerine ait oldukları anlaşılan sivil mimarlık örnekleri, işlikler ve fırınlar ile çöp çukurlarına rastlanılmıştır. Yapılar geniş odalara sahiptir. Ev içinden, ahırlardan su tahliyesi düşünülerek kanallar hazırlanmıştır. Binalar ihtiyaca göre şekillenmiş ve ihtiyaca göre eklemeler ile büyütülmüş olduğundan standart bir mimariyi izlemek zordur. Ancak mimaride kullanılan malzemenin oldukça fakir olduğu gözlenmektedir. Daha önceki dönem mimarisine ait yapıların yanmış, tahrip olmuş, parçalanmış kerpiçleri, çok kıymetli bir malzeme olmasına rağmen kırılmış bazalt ögütme taşları, düzgün işlenmiş temel taşlarının kırılmış parçaları duvarların inşaatında yapı malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimaride kullanılan malzemedeki fakirliğe rağmen evler hala büyük ve geniş odalıdır. Seramik imalatında bir kalite problemi yoktur. Şapinuwa'lı ustalar, fabrikasyon metotla iyi pişirilmiş, hamuru iyi hazırlanmış, geleneksel formlarda çanak-çömlek üretmeye devam etmektedirler. Ancak halkın fakirleştiği açıkça görülmektedir. Yeni inşaatlar yapacak zamana sahip olmadıkları gibi, yeni yapılara ustalık edecek insan kaynaklarının eksikliği de söz konusu olmalıdır. Malzemeler devşirme, inşaat işçiliği ise basittir. Bilmediğimiz bir sebepten dolayı bütün yapıların tahrip olduğu ve halkın, bulabildikleri her türlü malzemeyi kullanarak kendilerini ve hayvanlarını içine yerleştirebilecekleri yapılar meydana getirmişlerdir.

Bu bölgede keşfedilen sivil yapıların hemen kuzeyinde ve bu yapılara komşu alanda bir grup işlik ve bir fırın bulunmuştur. Fırın oldukça büyük bir ölçüye sahiptir. At nalı biçiminde olup, boyu 4 m. eni ise en geniş noktada 3 m.dir. Ağzı öne doğru uzatılmıştır. Daha çok devşirilmiş malzeme kullanılarak gövde kısmı taş olarak inşa edilmiştir. Özellikle dip kısımda bir başka yapıdan devşirilmiş blok temel taşlarının kullanıldığı görülmektedir. Fırındaki sıcaklığın etkisi ile bu taşların üzerinde derin çatlakların oluşmuştur. Gövde duvarlarının 2 m.ye yakın yükseldiği anlaşılmaktadır. Çatısı kerpiç bir örtü ile örtülmüş olmalıdır. Bu örtünün mimari tarzı bilinmemekle birlikte, fırının içine dökülen malzemeye bakarak 40cm. çapında dairesel veya yarım daire şekilli özel hazırlanmış bir tarafı düz, diğer tarafı dışbükey kerpiçlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Gerek fırın içinde kullanılan gerekse örtü malzemesi olarak kullanılan kerpiçlerde çok yüksek yanma derecesi sonucu camlaşma görülmektedir. Dar ve uzun ağızdan içeri girilince dibe kadar uzanan orta alanın sağında ve solunda duvar boyunca yerleştirilmiş ocaklar olması ilginçtir.

Fırının çevresi fırın gibi tamamen devşirme malzeme ile yapılmış özensiz bir mimari ile çevrili gözükmektedir. Kül çukurları, çöp çukurları, işlik görünüşlü yapılar mevcuttur. Fırın ağızından 2 m. uzakta ve güneybatısındaki 350 cm. çapındaki çöp çukuru ilgi çekicidir. Burada 175 cm. derinlik tespit edilmiş, bolca kemik, pişmiş toprak malzeme ele geçmiştir. Sağlam ve kırık haldeki adak kaplar, bir çıplak tanrıça figürü, bronz iğneler, kolye tanesi, kemik bızlar, ağırşaklar yanında fırının çatı örtüsünde kullanılan kerpiç parçalar bulunmuştur. Çok ilginç bir eser olarak karşımıza çıkan çıplak tanrıçamız iyi pişmiş bir kabın üzerine aplike edilmiş olmalıdır. Dizden alt tarafı kırıktır. Figürün başındaki taç dışında tamamen çıplaktır. Öne doğru abartılarak gösterilmiş kulaklarının her birinde üçer oyuk bulunmaktadır. Arkadan delinmemiş olan bu oyuklar bir ihtimal inkrize edilmiş süslemeler için kullanılmış olmalıdır. Gözler yuvarlak ve hafifçe belirtilmiş kaşların altında iki daire şeklinde olup muhtemelen burada da inkrize malzeme kullanılmış olmalıdır. Burun iri ve öne çekiktir. Burun delikleri burnun altında iki uzun çentik olarak gösterilmiştir. Ağız burnun hemen altında ve konuşur vaziyette hareketlidir. Ablak yüzün altındaki boyun hemen hemen aynı genişlikte olup, kollar boyundan başlayarak oldukça ince bel hizasında ve göğüsün hemen altında, önde birleşmektedir. Eller stilize olarak gösterilmiştir. Ellerin hemen üstünde olan göğüsler ise dik ve küçüktür. Kalçalarda ince belden dışa doğru bir açılma mevcuttur. Ancak basenler dümdüz indirilmiştir. Cinsel organ abartılmadan gösterilmiştir.

Bu bölgede daha küçük ölçekli bir fırın daha bulunmaktadır. Büyük fırının batısında ve kot olarak yerden 1 m. kadar daha yüksektedir. Dolayısıyla tarla yüzeyine oldukça yakın bu fırında tahribat daha fazladır. Bu fırının da hemen kuzeyinde bulunan küçük ölçekli mekanlar, işlikler olarak kullanılmış olmalıdır.

Ağılönü bölgesinin kuzey ve kuzey batısını kaplayan alandaki kazılar, Hitit mimarisi için oldukça ilginç ve yeni sonuçlar vermektedir. Ağılönü bölgesinin nispeten yüksek olan bu kısmında düzgün bir taş döşem ortaya çıkarılmıştır. Tarla yüzeyinin hemen altında ortaya çıkarılan bu yüzden de tarımsal çalışmalarla üst seviyedeki kısmı yer yer tahrip olan bu döşemin son derece sağlam inşa edildiği görülmektedir.

Modern çağ da dahil binlerce sene burada yürütülen bütün tarımsal faaliyetlere rağmen binlerce metreye yayılan bu alanın hiç bir yerinde çöküntü gözlenmemektedir. Ancak tarla yüzeyine yakın kısımlardaki en üstte bulunan taşların pulluklarca söküldüğü gözlenmektedir.

Taş döşemde ilk tespitler göre 8 kat halinde tabakalaşma görülmektedir. Ancak sökülen taşlar nedeniyle basamaklar halinde günümüze gelebilen bu döşemin kenar profillerini alt sıralar hariç, orijinal haliyle tespit etmek mümkün şu an mümkün olamamaktadır. Taş döşemin kuzey kenarında boydan boya bir hendeğin varlığı gözlenmektedir. Bu hendeğin güney yönündeki kenarında dik bir şev gözlenirken, kuzey yönünde kenarın olması gereken yerde ise 180 cm. genişliğinde bir taş temel görülmektedir. Kuzeydeki hendeğin genişliği ve derinliği her iki başta daha az iken orta bölümlerde artmaktadır. Taş döşemin üzerinde hemen hemen hiç buluntu ile karşılaşılmazken hendeğin özellikle taş döşemden inen şevli duvar üzerinde ve hendeğin zemininde bol miktarda adak kapları, kaideli vazolar, tabaklar, testiler ve ritonlar ele geçmiştir. Ritonlardan iki adet aslan kafası oldukça ilginçtir. Aynı ayrı üsluplarda üretilen her iki aslan kafasının da elde edilen ve birleştirilmeye çalışılan seramiklerin de yardımı ile ağzı aslan kafası şeklinde- seramik sanatına bir yenilik getirecek olan- biten testi formunda kaplara ait olduğunu düşünmekteyiz. Çalışmalar ilerledikçe bölgede bulunan yeni formlar bu ikinci ihtimalin giderek kuvvetlendiğini bize göstermektedir. İlk aslanımız uzun bir boyna sahiptir. Baş ince ve uzun boyun üzerinde abartılmamış büyüklüktedir. Kulaklar; üst kısmı yuvarlak, iç kısmı hafifçe belirtilmiş olup arkaya doğru yatıktır. Alın öne doğru gelmiştir ve kaşlar alnın ortasında, burun üstünde birleşik olup, abartılı bir oluk şeklindedir. Kaş arasından burun üzerine gelen bir çizgi burnun ucuna doğru inmekte ve dudağa kadar uzanmaktadır. Burun; uzun olup ucu yuvarlak bitmektedir. Üst dudaklar burun ucu hizasına kadar ileriye çıkıktır. Bıyıklar üst dudak üstünde, iki yanda içiçe dairesel çizgilerle gösterilmeye çalışılmıştır. Ağız korkutucu olmayan bir tarzda ve genişçe açılmıştır. Dil, yüz ve ağız ile orantısız küçüklükte olup ağızın ortasından çok hafif sarkmış vaziyettedir.

Kabın, muhtemelen gövde ile birleştiği omuz kısmından kopuk olduğu görülmektedir ve ensede içeri sıvı akıtacak oval bir boşluk bulunmaktadır. Her iki kulağın arkasından boyuna doğru inen abartılmış bir kabarıklık mevcuttur. Bunun hayvanın gücünü arttırmak için yapılmış olduğunu düşünmek mümkündür. Yüz kısmından kırık olan eser oldukça iyi bir hamurdan imal edilmiş ve perdahlanarak dikkatlice fırınlanmıştır.

Diğer aslanımızın boyun ve çene altı kısmı kırıktır. İlk bakışta tam serbest çalışma örneğidir. Sanatçı geleneksel bir aslan formu yerine anlatımı ön plana almıştır. Başa göre biraz küçük boyuttaki kulaklar geriye doğru yatırılmıştır. Kulak içleri belirgindir. Kulakların ön tarafından başlayan kaşın anlatımı olan oluk derin ve geniştir. Kaşlardan sonra göz kapakları ve göz abartılı bir şekilde dışa çıkık gösterilerek gözlere korkutucu bir ifade verilmeye çalışılmıştır. Burun; kaşların birleştiği yerden öne doğru uzatılmıştır. Gözlerin hemen altından ağıza doğru uzanan dolgun yanaklar ağız kenarına doğru bıyıklarla ulaşmaktadır. Bıyıklar üst dudak üzerinde burun kenarından dudakların birleştiği yere uzanmaktadır. Burun delikleri biraz yukardadır. Ağız haykırır şekilde açık olup büyükçe dil dışarı doğru çekik ve alt dudağı aşmayacak şekildedir. Her iki kulaktan çene altına doğru keskin kenarlı bir kabarık hat uzanmaktadır. Böylece yüz biraz öne alınmıştır Bunda yüzü ablaklaştırmak ve yüz ifadesindeki korkutuculuğu arttırmak hesaplanmış olmalıdır. Ense dolgun ve güçlüdür. Bu aslan kafamızın hamuru ince kum katkılı olup iyi pişmiştir. Dikkatli yapılmış bir düzeltme ve perdah görülmektedir. Bu iki esere benzer malzemeye taş döşemin güney kenarında, burada yer alan duvarın önünde de bolca rastlanılmıştır. Ele geçen çeşitli

hayvan kafaları içinde çoğunluk koyun kafalarıdır. Bu bölgedeki kazı çalışmaları bittiğinde bu konu topluca ele alınacaktır.

Taş döşemin güney yönündeki yüzünde, basamakların en alt seviyesine teğet uzanan döşemin bu yöne kaymasını da önlemek için yerleştirilmiş bir taş dolgu görülmektedir. Yeraltında hemen hemen iki metre derine indiği anlaşılan bu dolgunun yapımında öncelik bir düşey ağırlık yaratmaktır. Bu durumda da malzeme seçiminde kalite aranmamıştır. Bu taş dolgunun önünde bir taş duvar karşımıza çıkmıştır. İri blokların kullanıldığı ve kiklop örgü tekniği ile inşa edildiği anlaşılan bu duvarın üzerinde kerpiç bir duvar örgüsü mevcut olmalıdır. Güneye doğru kaymalarla yığıntılar halinde karşımıza çıkan iyice pişmiş kerpiçler bu kerpiç duvarın varlığını kerpiçlerdeki kuvvetli yanma ise burada kuvvetli bir ahşap örgünün varlığını bize göstermektedir. Kerpiç döküntü kaldırıldığında ise hemen altında karşılaştığımız çok sayıdaki kap kacak yanında mimari izler burada ilk anda bir yapılaşma olduğunu akla getirmektedir. İlk çalışmalara bakarak bu yapının 300-400 m² alana yayılan büyükçe bir bina olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Bu alandaki çalışmalarımızda aldığımız neticeler oldukça dikkat çekicidir. Bu neticeler içinde öncelikle belirtmek istediğimiz Hitit mimarisinde ilk defa rastladığımız bu taş döşemin varlığıdır. Yayıldığı alan olarak, inşa tekniği ve malzeme kullanımı olarak baktığımızda Anadolu'nun en önemli anıtsal yapılarından biriyle karşı karşıya olduğumuzu anlamaktayız. Burası özenle inşa edilmiş bir yapıdır. Döşemde kullanılan malzeme, imalattaki itinalı işçilik ve alanın büyüklüğü gibi özellikler bu görüşümüzü desteklemektedir.

Şu ana kadar Ağılönü'nde yapılan araştırmalar sonucunda en az 3 mimari tabakanın (yapı katı) varlığı tespit edilmiştir. Taş döşem, batı açmasında bulunan işliklerin olduğu fakir bir dönemi temsil eden yapı katının hemen altındadır. Şimdilik 8 katlı olduğunu tespit ettiğimiz bu büyüklükte bir taş döşemin yapılması oldukça ilginçtir. Etrafı yüksek duvarlar ile çevrilidir. Olanakların sonuna kadar kullanımı yapılan işe verilen önemi göstermektedir. Mimarının güney yönünde, kiklop tarzı gösterişli duvarlar ve bu duvarların önünde bolca adak kapları ve diğer ritüel kap kacak bulunmaktadır. Biz bu ilk neticelere bakarak burasını bütünüyle bir ritüel alan olarak düşünmekteyiz. Ancak yakın çevresindeki çalışmaların tamamen bitirilmesinden önce ne şekilde kullanıldığını söylemenin mümkün olmadığını belirtmeliyiz. Kabul etmek gerekir ki idari, siyasi önemi yanında Hitit dinsel dünyasında çok özel bir yere sahip olan Şapinuwa'da bu yapı oldukça önemli olmalıdır. Bu yapılanmayı global bir hesaplama ile ele alırsak m² de 80-120 arasında taş bulunmaktadır. Bunu 100 olarak ele alırsak 1000 m² de 100 000, şimdilik 8 kat üzerinden 800 000 taşın buraya taşınması özel bir kil harcıyla kat kat dizilmesi oldukça emek isteyen bir eylem olmalıdır. Bizce bu büyük eylemin yapılış sebebi son derece önemlidir. Buluntular bizi ritüel bir amaca yönlendirmektedir. Bu konuda fikrimizi belirtmek için olabildiğimizce fazla bilgi birikimine ihtiyaç bulunmaktadır. Bizde çalışmalarımızı bu yönde geliştireceğiz. Zira bir örneği ile bugüne kadar karşılaşmadığımız bu enteresan mimarının araştırılmasında çok dikkatli bir çalışma yürütülmesi gerektiği açıktır. Ayrıca kanaatimizce taş döşem, geniş alana yayılan büyük bir kompleksin parçası olmalıdır.



Fig. 1: Aslan Kafalı Libasyon
Kap - Lion Head Libation Cup



Fig. 2: Aslan Kafalı Libasyon
Kap - Lion Head Libation Cup



Fig. 3: Bina 1 ve 2 - Building 1 and 2



Fig. 4: Silo 1 and 2

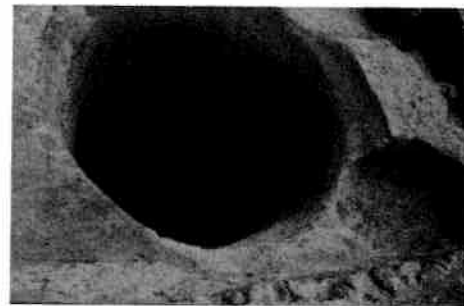


Fig. 5: Silo 1



Fig. 6: Taş Döşemli alan 2 - Stone Paved Area 2



Fig. 7: Taş Döşemli Alan Güney İstinat Duvarı - Stone Paved Area So

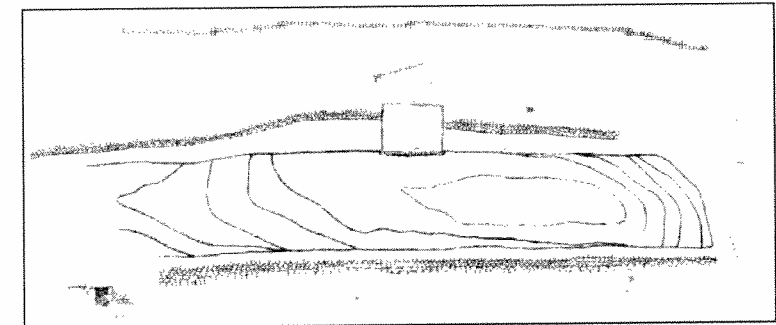


Fig. 8: Taş Döşemli alan - Stone Paved Area



Fig. 9: Tören Kabi - Ritual Cup



Fig. 10: Tören Kapları - Ritual Cups